

Arany-Nagy Zsuzsanna

Hogyan nevelj olvasóvá?

Bevezetés

Az írásunk témájául szolgáló tanulmánykötet, amely „Az én könyvtáram” program kiadásában jelent meg nyomtatásban és elektronikusan*, lényegében egy alig 70 oldalas kiadvány, amely a méreteihez képest olyan fontos témákkal foglalkozik, mint a könyv- és könyvtárhasználat, szövegértés, szövegalkotás, valamint az olvasás. A tanulmányokat hozzájuk kapcsolódó válogatott mintaprogramok, ha úgy tetszik jó gyakorlatok ajánlólistái, valamint szakirodalmi ajánlások egészítik ki.

Péterfi Rita *A család és olvasás kapcsolata, avagy amit gyermekeink érdekében tehetünk* című írásában azt a kérdést fejtegeti, vajon mennyire múlik a családon, a családi háttéren, hogy egy gyermek olvasó felnőtté válik-e. A szerző a kérdést tárgyaló – az elmúlt évtizedekben végzett – hazai és nemzetközi kutatásokra hivatkozik, amelyek segítségével a vizsgálatot végző személyek és az érdeklődők pontos képet kaphatnak a gyermekek olvasási tendenciáiról. Péterfi kiemeli ezek fontosságát, ugyanis ezek segítségével képesek a szakemberek – például könyvtárosok és könyvtárostanárok, olvasáskutatók – beavatkozni, és változtatni a gyermekirodalommal az olvasási szokásokon. A szerző a vizsgálatok adatainak felvillantásával arra vállalkozik, hogy olyan lehetőségeket vonultasson fel a szakemberek számára, amelyek alkalmazásával közelebb hozhatják egymáshoz a gyermeket és az olvasást.

* A szóban forgó kötet és a program korábbi kiadványai is elérhetőek és letölthetőek az alábbi oldalon:
<http://www.azenkonyvtaram.hu/kiadvanyok>.

Művében hivatkozik a Központi Statisztikai Hivatal által végzett időmérleg-vizsgálatokra, amelyek a lakosság időfelhasználásának, a család együtt töltött idejének adatait tartalmazzák. A családban az együtt töltött idő mennyisége és minősége nagy hatással van az életminőségre, a családi összetartozás erősítésére, a kapcsolatok, az érzelmi kötődések megteremtésére. Az együtt töltött idő társas szabadidős tevékenységekben nyilvánul meg, amelynek szerves részét kellene képeznie az olvasásnak. Kutatások, statisztikák mutatják, hogy a családok olvasási kedve, olvasással töltött ideje akkor is jóval meghaladja a gyermektelen családok olvasási kedvét, ha csupán olvasni nem tudó, 0–6 év közötti gyermek van a családban. Péterfi Rita tanulmányának ezen a pontján Gereben Ferenc 1998-as írását idézi, miszerint „a gyermek tehát nemcsak többet olvas, hanem többet olvastat is”. Tehát kijelenthetjük, hogy az olvasás megszerettetése a családból indul, az olvasással töltött idő ugyanis lehetőséget teremt arra, hogy a szülőkön kívül a nagyszülők, távolabbi rokonok is bekapcsolódjanak a gyermek életébe, közelebbi társas kapcsolatokat építve ki közöttük. A felolvasás nagyban hozzájárul a szövegértés és a szövegalkotás, az anyanyelvi kompetenciák fejlesztésén túl a szociális kompetenciák fejlődéséhez is.

Péterfi az olvasás hatásairól egy igen érdekes mozzanatot vázol fel, amikor egy 2010-ben megjelent munkára hivatkozik, ami szerint „ha nem csupán a gyermek, de vele együtt a szülő is részt vesz olvasásfejlesztő foglalkozásokon, az kimutatható módon a szülő olvasással kapcsolatos gondolkodására és olvasási teljesítményére is hatással van.” (10. p.)

Tanulmányának negyedik blokkjában felvillantja, mit tehet a szülő annak érdekében, hogy a gyermeke megszeresse az olvasást. Kiemeli a könyvtári környezetben zajló foglalkozások fontosságát (zenés, mozgásos foglalkozások, képekönvekből, képekről való mesélés). A könyvtárhasználat kisgyermekkorban minél hamarabb történő megkezdése, a gyermek korának megfelelő könyvek kölcsönzése kulcsfontosságú erővel bír ahhoz, hogy valaki képes legyen az olvasóvá válás kapuját átlépni. A kudarcélmények elkerülése, vagy a gyermek azokon való átsegítése érdekében fontos az együtt olvasás, az olvasottak kitérgetése. Számos esetben könnyebb úgy beszélgetni egy nehéz, de lényeges témáról, ha egy olvasónivalón keresztül teszi azt a felnőtt a gyermekkel. Erre is tökéletes megoldásként, lehetőségként szolgálnak a napjainkban egyre inkább teret nyerő biblioterápiás foglalkozások.

A mese mindenkihez utat talál, a mesélésnek pedig számos kreatív formáját ismerjük. Péterfi Rita ezek közül példaként hozza fel a társasjátékokkal való mesélést, a bábozást, a papírszínházat és az önálló történetalkotást, lásd saját papírszínház-mese, (olvasó)napló, levélírás.

Szinger Veronika „*Nem lesz annak többet unalmas órája, kait érdekel a könyvtár ezernyi csodája*”. *Óvodások olvasóvá nevelése a könyvtárban* című írását az Egyesült Nemzetek 1989-ben kiadott Gyermekjogi Egyezményéből vett idézettel kezdi, miszerint

„minden gyermeknek joga van képességei teljes kibontakoztatására, az információkhoz és programokhoz való szabad, ingyenes és egyenlő hozzáféréshez...”. (15. p.) Kiemeli, hogy a bontakozó írásbeliségnek, vagyis a születéstől az írás és az olvasás megtanulásáig tartó időszaknak kitüntetett szereplője – a gyermekon kívül – a szülő, a nevelő, az óvodapedagógus, és fontos tényezője a könyvtárhasználat. Az olvasási preferenciákat elsősorban a család közvetíti, de kiemelt szerep jut az olvasóvá nevelésben az óvodáknak, óvodai nevelőknek is. A szerző hangsúlyozza az óvodák és a közművelődési intézmények együttműködésének fontosságát, amely hatékonyan járul hozzá az olvasóvá neveléshez. A gyermekek ezekben az intézményekben – noha jellemzően óvodáskorban olvasni még nem tudnak – sok kérdésükre választ kaphatnak, ezáltal a könyvtár- és dokumentumhasználattal kapcsolatos pozitív attitűdjeik megalapozásra kerülnek.

Szinger továbbá kiemeli a könyvtárak olvasóvá nevelésben betöltött szerepének fontosságát. Részletezi, miként hat a kisgyermek fejlődésére, olvasáshoz, könyvtárakhoz való hozzáállására a gyakori és rendszeres könyvtárhasználat. Több ponton hivatkozik Tóth Máté 2017-ben végzett felmérésére, amely a szülők és gyermekek olvasási szokásait vizsgálta, valamint Béres Judit olvasóvá neveléssel kapcsolatos munkáira is. Ezek felhasználásával tesz kijelentéseket arról, hogy milyen módon nyújthatnak élményt a könyvtárak már csecsemő- és óvodáskorban is a kisgyermeknek és szüleiknek. A tanulmány egy egész fejezete szól az óvodapedagógus és a könyvtáros együttműködéséről, mert megfelelő kapcsolatépítéssel erre is van lehetőség.

Antalné Petrovics Erika *Könyvtárhasználóvá nevelés (a tartalomjegyzékben Könyvtárhasználat) az általános iskola alsó tagozatán* című munkájában a könyvtárhasználat általános iskolai alsó tagozatos diákokkal való megismertetését, megszerettetését részletezi. Az elmúlt években végzett hazai felmérések tanúbizonyságot tesznek az olvasási szokások átalakulásáról. Egyre kevesebb családban játszik fontos szerepet a meseolvasás, a közös olvasás és sajnos a könyvtárlátogatás is. Számos tanuló az iskolai könyvtárban tapasztalja meg először – és sajnos sokan utoljára – a könyvtárhasználat élményét. A könyvvásárlási szokások is ezzel párhuzamosan átalakulóban vannak, ám azt, hogy *Az elmúlt 12 hónapban vásárolt-e Ön könyvet?* kérdésre a válaszadók 70%-a nemleges választ adott, mégsem kell túldimenzionálni. Napjainkban számos lehetősége van az olvasni szeretőknek, hogy könyvekhez jussanak, olvassanak. Elektronikus könyvek, online elérhető, legálisan (is) térítésmentesen letölthető dokumentumok állnak rendelkezésükre, amelyeket akár már telefonon is képesek olvasni, praktikusán csökkentve ezzel a mindennapokban a munkába magukkal vitt tárgyak számát. A digitális kor olvasást érintő hatását a szerző tanulmányának egy későbbi pontján részletezi is.

Antalné Petrovics Erika – az előző tanulmányokkal szinkronban – hangsúlyozza, milyen jelentős hatással van a gyermekek olvasási, könyv- és könyvtárhasználati szokásaira a családon belüli minta. Felmérések bizonyítják, hogy a könyv-

kedvelő, a mindennapokban is olvasó családból származó gyermek előbb vagy utóbb, de maga is olvasóvá válik, a könyv és az olvasás szeretete tehát örökölhető és örökíthető, a könyvtáraknak pedig ez az, amit az olvasóvá és könyvtárhasználóvá nevelés érdekében szem előtt kell tartaniuk.

A könyvtárhasználat tanításának iskolai keretei a 2020-as Nemzeti alaptanterv megjelenésével némileg átalakultak. Jelen tanulmány születésekor viszont még a 2012-es NAT volt hatályos, így annak tartalma kapcsán került kidolgozásra a dolgozat szóban forgó fejezete. A könyv- és könyvtárhasználat tanítása a magyar nyelv és irodalom és informatika tantárgyakban kiemelt szerepet kell, hogy kapjon, elgondolkodtató azonban ennek elnevezése, az információs társadalomban, a digitális kor hozta átalakulások után ugyanis nem helyénvaló csak és kizárólag könyv- és könyvtárhasználatról beszélni.

A szerző kitér a könyvtárhasználati ismeretek helyi tantervbe való integrálására, amelynek segítségével már alsó tagozatos korban megkezdődhet a könyvtárhasználóvá nevelés.

A tanulás formalizáltságából adódóan beszélhetünk *formális*, *nem formális* és *informális* tanulásról. Ennek értelmében a szerző tanulmányában kiemeli, milyen lehetőségek adódnak tanórai és tanórán kívüli foglalkozások keretében a könyvtárhasználat tanítására, a könyvtárhasználóvá és olvasóvá nevelésre. Hazai szerzőkre, jó gyakorlatokra hivatkozik ezek felsorolásánál, egyetértve a könyvtárostanárok és pedagógusok többségével a tudományterület fontosságáról. Példának hozza a közös könyvtári kirándulásokat, olvasóköri, meseolvasó délutánok szervezését és a *népmese napjában* rejlő lehetőségeket is.

Gombos Péter *Olvasóvá nevelés felső tagozaton?* című tanulmányában talán a legkényesebb témát boncolgatja, amely az olvasóvá nevelés kérdéskörében helyet kaphat. Hogyan szólíthat meg a könyv, a könyvtár, a könyvtáros(tanár) – és/vagy az irodalomtanár – egy digitális korban élő kamaszt? Személyes tapasztalatait hazai kutatások igazolják: a 10–14 éves korosztály használja a könyvtárakat – legyen szó iskolai könyvtárról vagy más könyvtártípusról – a legcsekélyebb mértékben, és olvas a legkevésbé. Nemzetközi olvasáskutatásokra hivatkozva Gombos kijelenti, hogy aki tízéves koráig nem indult el az olvasóvá válás útján, annak kicsi az esélye, hogy felnőttként olvasóvá váljon. Nagy szerep jut ebben a szakembereknek, elsősorban a könyvtárosoknak és a pedagógusoknak, hogy „katalizátort” adjanak a gyermek kezébe, egy regényt, amely beszippantja, egy történetet, amely rabul ejti. Az általános iskola felső tagozatán a tanulók számára jellemzően „kinyílik a világ”. A felső tagozatosok saját bevallásuk szerint rendszerint naponta használják az internetet, és a tanulók körülbelül fele szinte soha nem olvas könyvet.

A köznevelésben tanító irodalomtanárok nagy többsége kizárólag klasszikus, 19. századi – vagy régebbi – műveket ad fel kötelező olvasmánynak, amelyek a digitális nemzedék számára komoly, leküzdendő akadályként jelennek meg a min-

dennapi tanulmányaik során. A regények nyelvezete, cselekményének sebessége, a helyzettel való azonosulás nehézsége sokkal inkább elriasztja, mint megszeretteti az olvasást a diákokkal. A szerző művében felhívja a figyelmet arra, hogy mihamarabb döntésre kellene jutni a „Mi az irodalomtanítás célja?” kérdésben.

„A tanórákon azt látjuk, hogy elsősorban irodalomtörténeti és irodalomelméleti ismeretek átadása, majd számonkérés történik. A tanár vázlatot diktál, magyaráz, értelmezéseket, értelmezési lehetőségeket mond el. Megtanítja fontos szerzők életútját, elmondja melyek a legfontosabb művei, s azok megírásánál milyen cél vezette az alkotót. Azt is megosztja, hogy kell értelmezni az adott verset, novellát, regényt” (34. p.), miközben sem a jelenleg hatályos 2020-as, sem az előző, 2012-es NAT-ban nem esett szó a fent idézett célokról. Az alaptantervben ugyanis az szerepel, hogy „az irodalmi nevelés kitüntetett feladata az olvasási kedv felkeltése és megerősítése”. (35. p.) Eszerint a köznevelésben az irodalomtanításnak az olvasóvá nevelésről, az irodalom művészetként való szemléletéről, nem pedig tudós irodalomtörténészek képzéséről kellene szólnia.

Kiemeli, hogy az irodalomtanításban szabadon alkalmazhatnák a tanárok az újdonság erejét, az újonnan megjelent regények tanórákba való beemelését. Természetesen leszögezi, nem elvárható, hogy az irodalomtanár ismerjen minden egyes gyermek- és ifjúsági irodalmat a régebbitől az újonnan megjelent szerzők műveig, ám a könyvtárostánár – akinek ez feladatai közé tartozik – készséggel segítségére lehetne ebben.

Tanulmányát kortárs szerzők színvonalas műveinek említésével zárja, amelyek olyan, napjainkban is jelentős problémákat dolgoznak fel, amelyekkel a diákok – korosztálytól függően – könnyen azonosulni képesek. Ilyen példának okáért Mészöly Ágnes *Szabaddábon* című alkotása, amely egy mozgássérült kamasz önállóvá, felnőtté válásáról szól, vagy Robert Williams *Luke és Jon* című regényét, amely a gyász és az elengedés kérdéskörét járja körbe. De sorolhatnánk még sokáig a jobbnál jobb, érdekesebbnél érdekesebb, izgalmasabbnál izgalmasabb, jelentős mondanivalóval rendelkező, gyakran etikai problémákat boncolgató műveket, ahogy Gombos Péter meg is teszi. Megfontolandó ezek tanórákba, tananyagba való beépítése.

Fenyő D. György *A könyvtár és az irodalomóra* című tanulmányában az iskolai könyvtár tanításban való szerepvállalását boncolgatja. Hivatkozik a múltban végzett olvasáskutatási felmérésekre, amelyek eredménye nem sok jóval kecsegtet a könyvtárhasználat terén. Az eredmények közt szerepel, hogy jellemzően azok a családok járnak könyvtárba, akiknek házi könyvtára is jelentős mértékű, azok viszont nem járnak könyvtárba, akiknek nem számottevő az otthonukban lévő könyvek mennyisége. Számukra a könyvtár egy ismeretlen, idegen közeg, amely előfordulhat, hogy szorongással tölti el őket. Fontos feladata a köznevelésnek, hogy azon családok gyermekei is eljussanak a könyvtárba, megismerjék a könyvtárhasználatot, akiknél nem jellemző otthon a könyv és az olvasás.

A szerző tanulmányában a könyvtárostánár és az irodalomtanár együttműködési lehetőségeit mutatja be, és igyekszik inspirációval szolgálni azoknak, akik nem tudják, hogyan kezdjenek hozzá az olvasóvá neveléshez.

A könyvtárban tartott irodalomórákon sokféle feladat adható a diákoknak, ezeknek pedig csak az irodalomtanár fantáziája szabhat gátat. Nem lehet kifogás az, hogy valaki nem tudja, hogyan használhatná fel tanóráin az iskolai könyvtár állományát, mivel a könyvtárostánár feladatai között szerepel a könyvtárhasználati szakórák lebonyolításának segítése. Az egyetlen kifogás, amely valóban megállja a helyét az az, hogy egy ilyen órára felkészülni jóval időigényesebb feladat, mint a frontális óravezetésre. Ám a könyvtárostánár segítségével ez is megugorható követelmény.

Fenyő D. György igyekszik feladattípusok segítségével ötletet adni, hogyan használható hatékonyan az iskolai könyvtár az irodalomtanításban. A Könyvtárostánárok Egyesületének számos kiadványa foglalkozik könyvtárhasználati órák és könyvtárhasználati szakórák lebonyolításával, óravázlatokkal, a szerző tanulmánya után érdemes ezeket is böngészni.

Márföldi István *Oktatást támogató digitális szolgáltatások a könyvtárakban* című írásában a könyvtárak digitális térben megvalósuló szolgáltatásairól értekezik, amelyek nagyban hozzájárulhatnak a tanulók könyvtárhasználati szokásainak átalakulásához.

A 21. században megváltoztak az információkeresési szokások, manapság már nem a könyvtár, hanem az internet az elsődleges információforrás. Megjelentek a digitális adatbázisok, ezzel párhuzamosan pedig megnőtt az igény a könyvtárak távhasználatára. A 21. század – ahogy a szerző fogalmaz – a tanulás tereit is átalakította, megjelent az *e-learning* és teret nyert magának a *blended learning* is. Miért volna más a helyzet a könyvtárhasználat esetében?

A könyvtáraknak fokozott figyelmet kell fordítaniuk a virtuális térben való megjelenésre, ezzel hívva fel magukra a tanulók és a tanárok figyelmét. Megnőtt az igény a digitálisan elérhető dokumentumok használatára, így ha a könyvtár a távhasználatot és az elsődleges források használatának lehetőségét is biztosítani szeretné, bizony komoly digitalizálásba kell kezdenie.

Kitér a szerző a Digitális Oktatási Stratégiára, amely „általános elvként fogalmazza meg az oktatási célú tartalomszolgáltatással kapcsolatban, hogy az motíválja a tanulást”. (52. p.) Megemlíti, hogy a Közgyűjtemények Digitalizálási Stratégiájához kapcsolódva a rendelkezésre álló digitális anyagokból jelentős számú digitális oktatási segédanyag készítésére van lehetőség, biztosítva ezzel a digitális generáció audiovizuális tanulásra való igényeinek kielégítését.

Márföldi részletezi tanulmányában a könyvtárak jövőbeli feladatait, valamint a hazai és nemzetközi jó gyakorlatokat, amelyek elsődleges forráshasználat szükségessége épülnek.

Kiemeli a könyvtáraknak az információs műveltség, a kritikai gondolkodás és a digitális írástudás fejlesztésére vonatkozó feladatát, melyhez kapcsolódóan több médiapedagógiai programot is ismertet. Példát hoz a digitális eszközökkel való olvasásra nevelés megvalósíthatóságára, amelyre remek eszköz a tanulmányban tüzetesen bemutatott *LEGO Story Starter* mintaprogram.

Márföldi emellett „Az én könyvtáram” program weboldaláról elérhető és letehető egyéb mintaprogramokat is bemutat, amelyek a könyvtárhasználat tanításában, az olvasóvá nevelésben egyaránt segítségére vannak a pedagógusoknak és a könyvtárosoknak. Érdeemes böngészni mind a tanulmányt, mind a program weboldalát a témában.

Pajor Emese és Imre Angéla *Az olvasás gyógypedagógiai vonatkozásai* című közösen jegyzett írása a látássérült, a hallássérült és a diszlexiával küzdő gyermekek olvasással való kapcsolatát boncolgatja és ad tanácsokat könyvtáros szakembereknek, hogyan segíthetik a fent említett hátránnyal küzdőket az olvasásban, mit tehetnek az olvasóvá nevelés érdekében, hiszen a könyvtárak számára elsődleges feladat az esélyegyenlőség biztosítása.

A tanulmány kitér azokra a speciális eszközökre, amelyeket a könyvtáraknak érdemes biztosítaniuk annak érdekében, hogy például a látássérültek számára könnyebbé tegyék az olvasást. A Braille-írással készült könyvek, a speciális olvasógépek beszerzése, az akadálymentesítés, a hangzóanyagok szolgáltatása, a könyvtár weboldalának megfelelő fejlesztése mind hozzájárulnak az esélyegyenlőtlenség leküzdéséhez és az olvasás, a könyvtárlátogatás élményszerűvé tételéhez.

A speciális igényű emberekkel való foglalkozás ugyan komoly felkészülést igényel, ám elegendő ezt is kis lépésekkel kezdeni, megfelelő segítségnyújtással, kedvességgel, igényfelméréssel.

Összegzés

Napjainkban az olvasóvá nevelés, az olvasás jelentősége – belépve az információs társadalomba – egyre fontosabb, egyre égetőbb kérdéssé vált. A gyermekek tudatos felnőtté, magabiztos információhasználóvá nevelésének kulcsfontosságú eleme az olvasás. Az olvasóvá nevelés egy tudatosan megtervezett tevékenység kell, hogy legyen, amelynek a családban kell kezdődnie – meséléssel akár már a gyermek megszületése előtt.

Az elmúlt években számos kiadvány jelent meg, amely olvasnivalókat mutat be, ajánl szülőknél, gyermekeknek egyaránt. Több kiadvány látott napvilágot a kisgyermekek könyvtárhasználatával való megismertetése céljából is, amelyek elérhetőek online. Péterfi Ritával egyetértésben különösen fontosnak tartom a szentendrei Pest Megyei Könyvtár gondozásában megjelent, Vadadi Adrienn és Igor Lazin közreműködésével készült, a Szösz család mindennapjait bemutató sorozatot. A történet könyvtári környezetben játszódik, ezért is lényeges számomra. Pécssett is fontosnak tartják az olvasóvá nevelést, a Csorba Győző Könyvtár mun-

katársai és meghívott szakértők segítségével készültek el az *Olvasásra születtem!*, az *Olvas nekem!* és a *Már én is olvasok!* című kiadványok, melyek célja a szülők, nagyszülők számára az olvasóvá neveléshez való segítségnyújtás. Személyes kedven-cem Szabó T. Anna *Holló Lali* című műve, amely kisgyermek számára mutatja be a könyvtárhasználatot.

Az *Együtt az olvasóvá nevelésért* az imént említett kötetek sorát gazdagítja, a szakemberek és a szülők számára is hathatós segítséget nyújtva a gyermekek olvasóvá nevelésében.

Együtt az olvasóvá nevelésért! / szerk. Gombos Péter és Péterfi Rita ;
[ill. Kyrú] ; [közread. a] Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. – Budapest :
FSZEK, 2019. – 79 p. : ill., főként színes ; 24 cm

